

Література

1. Борейко А. Е. Популярный словарь по экологической этике и гуманитарной экологии. К.: КЭКЦ, 2003. 96 с.
2. Борейко В. Е. Введение в природоохранную эстетику. 3-е изд, доп. К.: КЭКЦ, 2001. 200 с.
3. Борейко В., Пустовіт Н. Екологічна етика та гуманне ставлення до тварин і рослин. К.: Логос, 2011. 79 с.
4. Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя: монографія / за наук. ред. Ю.М. Швалба. К.: Педагогічна думка, 2007. 276 с.
5. Сорока П. Де свище Овлур. К.: Український пріоритет, 2017. 208 с.

Даниленко Л. В.,

кандидат філологічних наук,
Запорізький державний медичний університет

**ЛІТЕРАТУРА І КІНО В ІНТЕРТЕКСТІ РОМАНУ С. ОКСЕНИКА
“ВБИВСТВО П’ЯНОЇ ПІОНЕРКИ”: КОДИФІКАЦІЯ РЕТРОЧАСУ**

Соціальний, культурний і духовний досвід є благодатним джерелом для художнього осмислення українцями свого втраченого і набутого. Часто в основу творів письменники вкладають особисті спогади і враження про пережите. Інтимність і відвертість в ілюструванні світу, а також правдоподібність персонажів і достовірність подій, перенесених у текст із реального життя, створюють певну інтригу, фіксують виразні маркери минулого, розставляють нові акценти на явищах, що набули в пам’яті певної “музейної” вартості. Я. Поліщук пише: “Ставлення до минулого визначає не тільки сучасний стан речей, воно визначає також стан нашої мисленнєвої культури, її здатність до переоцінювань кардинально важливих категорій” [2, 166].

Останнім часом художнє занурення в ретропростір, як перезавантаження пам’яті, викривально і зворушливо представляє життя в СРСР. Багато сучасних авторів, чие покоління вийшло з умов колоніальної залежності, апелюють до ретрочасу. Свої спогади вони представляють стилізацією минулого, а поєднуючи драматизм і романтику, висвітлюють парадокси доби. У романах Ю. Андруховича, С. Андрухович, С. Батурина, Ю. Винничука, П. Вольвача, О. Забужко, Є. Кононенко, А. Кокотюхи, В. Лиса, С. Оксеника та багатьох інших інтерпретація життя в Радянському Союзі приваблива та комічно-викривальна. Перенесення в ретрочас активізує важливі ідейні смисли на емоційно-ілюстративному рівні, а іронія та ліризм загострюють протиріччя між ностальгією і руйнуванням міфу про “щасливу” країну СРСР. Прозові твори про радянський час поширюються в жанрових різновидах і тематиці. Виокремлюються художньо-стильові тенденції, цікаві модифікації, що заслуговує на увагу літературознавців.

“Вбивство п’яної піонерки” С. Оксеника – роман, який представляє соціальний вимір життя звичайних громадян у першій половині шістдесятих років ХХ століття. Декорація повсякденних реалій та атмосфера інтересів і взаємостосунків людей – це яскрава динамічна ретроплощина, в якій “постпам’ять” розкодовує замки “совкової” сутності. Мотив трагізму (труп школярки в ямі з вапном і розслідування вбивства) на тлі безтурботного життя в селі Варварка на Миколаївщині сприймається як виклик системі, зануреної в обман, обмеженої низкою комплексів.

Вагоме художнє значення в романі має інтертекст. Використання цитат, центонів, алюзій, стилізації розширює та урізноманітнює часопростір, повно та яскраво характеризує героїв, створює чуттєвий колорит обстановки.

Цитування чужих текстів забезпечує своєрідну поліфонію основного тексту, що дає змогу увиразнити часовий пласт мистецьких пріоритетів і рівня культури персонажів. Представлено багато посилань на широко доступні в той час книги українських і зарубіжних авторів, а також на популярні кінофільми.

Алюзії в романі сприймаються як своєрідні розмальовки образів, створені кмітливим і спостережливим оповідачем-художником. Розраховуючи на ерудицію та мистецькі уподобання читача, письменник робить натяки на образи відомих героїв літератури і кіно. У такий спосіб зображуються характери, зовнішність, уміння, здібності, бажання, стан чи звички дійових осіб основного тексту: “Він страшний фантазер. Як тореадор з Васюківки” [1, 28]; “А от тітка Оля: у білій сукні в яблуках – наче кінь Д’Артаньяна” [1, 59]; “Що воппе? – перепитав я, мов Тарапунька Штепселя” [1, 37]; “... Я ж не Буратіно, та й не потрібен мені театр у підземеллі” [1, 107]; “...Раптом напружився мій малий, у якого й перед тим настрій був, як у Віцина перед пограбуванням складу” [1, 206].

Літературна тема в романі є своєрідною інтелектуальною грою, задуманою автором для оживлення ретроплощини. Акценти на читацьких пріоритетах виступають маркерами часового полотна. Так, сутнісне значення в змалюванні вчительки російської літератури і школяра Володі мають образи видатних постатей (Жуля Верна, як уособлення дитячих захоплень, і Тараса Шевченка, як символу духовності українців). Хлопчик щиро вірив, що улюблений письменник Світлани Костянтинівни – Жуль Верн, і поділився з нею своїми міркуваннями, сподіваючись на підтвердження здогадки. Але відповідь отримав несподівану: “Я його взагалі не читала”. Дитяче вміння помічати суттєве, зорієнтоване на книжках, викликало бурхливу реакцію: “Як же вона вчителькою стала?” [1, 51]. Літературні смаки дитини і педагога показані в площині конформізму. Переживаючи емоційний вибух, Володя продовжував гру у “ворота противника”: “А Шевченка ви читали?”. Учителка з гордістю відповіла: “Я майже цілий “Кобзар” знаю напам’ять”. Демонструючи дитячу ревність до святині, школяр вимовив: “А я ні”. Це була різка неправда: “Півкласу засміялось, а півкласу сиділо приголомшливо. Хто ж не чув, як я торік на ювілейному ранку читав поему “Кавказ” від початку до кінця” [1, 51]. Життєві спостереження підлітка у пригодницько-детективній канві опираються на читацький досвід, що є стержнем роману. Обираючи для персонажа якнайвигідніше місце в художній площині, автор постійно націлений на цю рису.

Світогляд Володі наповнений літературними образами, якими він мислить, аналізує ситуації, пояснює для себе і для інших буденні та карколомні речі. Коли Санько звернувся до нього розтлумачити вислів “ублюдок бандерівський”, яким того назвав сусід Агент, Володя авторитетно зіслався на хрестоматійний твір: “Ну, “ублюдок” – це російською мовою незаконнонароджена дитина. Як у “Катерині” Шевченка” [1, 184]. Поняття “бандерівський” хлопцю вже складніше осмислити, бо ні в яких книгах про це не писалося. Розгадка страшної таємниці про виховання Санька в нерідній сім’ї та існування його справжніх батьків на засланні викликає в радянського школяра гостру невідповідність дійсного і замовчуваного. Трансформація образів художньої літератури спрямована на розкриття світогляду дитини-персонажа, демонструє культурницьке середовище з системним ідеологічним нашаруванням.

Використання творів літератури і мистецтва впливають на розвиток сюжету. Знакову роль в одному з епізодів відіграє популярна комедія, яка вийшла на екрани 1965 року: “Операция “Ы” и другие приключения Шурика” – не бачили? Хутко йдіть подивіться, якщо воно у вас ще йде. Ми з малим мало не обмочилися від сміху. Зал був майже повний, хоча це й робочий день...” [1, 44]. Інтертекстуальність створює відчуття реалістичності і забезпечує правдоподібність персонажів та їхніх переживань. Відбувається взаємопроникнення творів, один продовжує життя іншого.

Троянди й виноград: феномени естетичного і прагматичного в літературі та культурі

Активізація сюжетів і образів художньої літератури чи фільмів спрямоване на встановлення взаємозв'язку: автор – герой – читач. Твори мистецтва, згадані в романі “Вбивство п'яної піонерки”, як правило, відомі широкому колу і тому можуть виконувати об'єднуючу роль цього ланцюжка, пробуджувати спільні переживання, викликати однакові асоціації, формувати одні й ті ж уявні образи.

С. Оксенік створив оригінальне художнє тло з інтертекстуальним звучанням, у якому промовисті деталі активізують емоції. Одні читачі будуть тішитися ностальгічними переживаннями, допоки не наткнуться на “гострі камені” незручної, але важливої правди, інші вже від перших сторінок зрозуміють іронію, відчують гіркоту протиріч тих явищ, з яких формувалася антилюдська тоталітарна система ще не надто віддаленого минулого.

Література

1. Оксенік С. Вбивство п'яної піонерки: роман. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018. 352.
2. Поліщук Я. Реактивність літератури. К.: Академвидав, 2016. 192 с.

Данилюк-Терещук Т. Я.,
кандидат філологічних наук,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

РУСАЛКА В РОМАНТИЧНОМУ І МОДЕРНІСТСЬКОМУ ЕСТЕТИЗМІ

У європейській літературі XIX ст. “русалкова тема” представлена численними художніми інтерпретаціями (Г. Х. Андерсен, К. Брентано, Г. Гейне, Й.-В. Гете, В. Жуковський, Ю. Б. Залеський, М. Лермонтов, А. Міцкевич, О. Пушкін, Ю. Словацький, Ф. Фуке, Ф. Шиллер та ін.). Мода на русалок не минула й українського письменства, а фольклорна стихія, що стала і предметом зацікавлення, і взірцем для наслідування, відкрила особливий світ нижчої міфології, в якому русалка виявилася “етнічним символом національної демонології” (А. Пономарьов).

Літературні історії фольклорної русалки від українських романтиків одночасно стали й етнографічними джерелами, оскільки фіксували “русалкові” повір'я і показували, як вони “живуть в устах народу”. Такий літературний фольклоризм простежено і в поезії, і в прозі. У “Рибалці” П. Гулака-Артемівського, “Заманці” Л. Боровиковського, “Жулині і Калині” І. Вагилевича, “Русалках” М. Маркевича, “Мані” М. Костомарова русалки – вродливі дівчата, які зачаровують своїм співом (сміхом, танцями) перехожих (особливо юнаків), а потім заводять їх до безодні (ріки, виру, прірви, моря) або ж просто лоскотують жертву до смерті. Творче потрактування персонажа формує в українській романтичній поезії два стійкі, відчутно полярні, асоціативні ряди: русалка – краса, молодість, кохання, зваба; русалка – вода, ніч, холодний дух, безодня, самотність, смерть.

Глибинного розвитку персонаж зазнає у творчості Т. Шевченка. “Причинна”, “Русалка” та “Утоплена” розгортають тему самотності і мають спільний образ-код сироти, який розкрито за посередництвом образу русалки, що сприймається і як символ трагічної долі, і як покарання за злочин, і як жертва людських взаємин. Творчий геній автора наповнює демонологічний образ якісно новим змістом.

Українська романтична проза (“Майська ніч, або Утоплена” М. Гоголя, “Русалка” О. Сомова, “Стежинрог” О. Стороженка, “Втоплениця” Х. Купрієнка) утверджує в ролі